

אתגרי צה"ל בלחימה בשטחים צפופי אוכלוסייה

גבי סיבוני

הלחימה באזורים צפופי אוכלוסייה תהיה, על-פי ההערכות הקיימות, לחם חוקו של צה"ל בעתיד הנראה לעין. במאמר הזה אתמקד בשלוש נקודות: הראשונה – השתנות האיום על מדינת ישראל; השנייה – עיקרי המענה הצבאי הנדרש לנוכח השתנות האיום; השלישית – המרכיבים בשיטת הפעולה המתחייבת בעימות מהסוג הזה.

לאחר מלחמת יום הכיפורים החל תהליך של שינוי קבוע והדרגתי במאפייני האיום על מדינת ישראל. הלכה ונגטשה התפיסה האסטרטגית של האויב, אשר ביקש להשמיד את המדינה או לכבוש חלקים ממנה באמצעות התקפה צבאית; בד בבד התקבלה הגישה שיש להתיש את אזרחי המדינה ולגרום לכך שהחיים בה יהיו בלתי נסבלים, זאת באמצעות פגיעה במרכזי האוכלוסייה בישראל באש תלולת מסלול הנורית מתוך מרחבים אזרחיים. ניסיון העבר בשלושת העימותים האחרונים – הלחימה בפלסטינים בשנים 2000–2005, מלחמת לבנון השנייה ומבצע עופרת יצוקה – מלמד כי חל שינוי עמוק בדפוס ההתנהגות של האויב כאשר הוא חודר לסביבה אזרחית ובונה את היכולות המבצעיות שלו בתוכה. האויב מוטמע בתוך סביבה אזרחית וממקם בה עמדות צבאיות הכוללות עמדות שיגור ומחסנים של אמצעי-לחימה.

בסוף מרס 2011, פרסם העיתון האמריקני **ושינגטון פוסט** מפה שבה פורטו המיקומים של כ־160 כפרים לבנוניים שבהם נמצאים מתקנים של חזבאללה בתוך בתים של אזרחים וסמוך אליהם. המתקנים האלה הם עמדות צבאיות על-פי כל הגדרה של הדין הבין-לאומי. חזבאללה לא רק ממקם את העמדות בסביבה אזרחית אלא מתכנן לפעול ממנה. יכולות השיגור שלו הולכות ומתעצמות בכל המשתנים הרלוונטיים: עוצמת ההרס, מספר הרקטות והטילים, הפריסה לרוחב

ד"ר גבי סיבוני, ראש תכנית 'צבא ואסטרטגיה' במכון למחקרי ביטחון לאומי

החזית ובעומק לבנון, הטווח ויכולת הכיסוי של ישראל וכן הדיוק שלהן. תהליך דומה מתרחש בהתעצמותו של חמאס ברצועת עזה.

מטרתה של הפעולה המכוונת מתוך סביבה האזרחית היא להגן על יכולות השיגור האלה מפני תקיפה של צה"ל. זאת משום שחזבאללה מעריך כי לצה"ל יהיה קשה לפעול בסביבה הזאת באפקטיביות הנדרשת בשל הרצון למנוע פגיעה באזרחים לא מעורבים. דפוס הפעולה המוצהר של האויב הוא אפוא ירי מתוך מרחבים אזרחיים, המשמשים אותו כמגן, על מרחבים אזרחיים בישראל, שבהם הוא רואה נקודות תורפה. כדי לשמר את יכולות השיגור שלו לאורך זמן עושה האויב שימוש בטקטיקה של לוחמת גרילה. כך הוא מקשה על הכוחות המתמרנים של צה"ל להגיע לכפרים האלה כדי להפסיק את הירי ולהשמיד את העמדות הצבאיות שנבנו. השינוי הזה מציב אתגרים לא קלים. צה"ל נדרש להרתיע את האויב מלעשות שימוש ביכולות האלה, ואם ההרתעה קורסת, הוא נדרש להפסיק במהירות את הירי תוך חידוש ההרתעה ככל שניתן.

החלק השני עוסק בעיקרי המענה של צה"ל לאתגר שתואר. לנוכח הקביעה של בן גוריון שלפיה מוגבלת יכולתה של ישראל לשנות באופן מהותי את המצב הגאואסטרטגי של ישראל במרחב באמצעות הפעלת כוח, ניתן לקבוע כמה מטרות ייסוד להפעלת הכוח הצבאי. בעתות שגרה, וכל עוד אין עימות אלים משמעותי, על צה"ל לקיים הרתעה לאורך זמן ולשמר אותה. מטרת ההרתעה היא לפגוע במוטיבציה של האויב להפעיל כוח מעבר לסף נסבל ולאפשר את הפעולות החיוביות שאותן עושה המדינה בשגרה לפיתוח הכלכלה, התשתיות, החינוך, קליטת העלייה וכדומה. אולם אם ההרתעה קורסת, צפוי להיפתח עימות נרחב שבו יותקפו אזרחי המדינה באמצעות אש האויב. במקרה כזה על צה"ל להשיג שתי מטרות יסודיות. המטרה הראשונה היא השבת ההרתעה האפקטיבית למשך שנים. את המטרה הזאת ניתן להשיג בדרך-כלל באמצעות מהלומה קשה באויב אשר תגרום לו נזקים כבדים שיחייבו תהליכי שיקום ארוכים. זאת בדומה להרתעה שהושגה כתוצאה ממלחמת לבנון השנייה, ובמידה מעטה יותר – כתוצאה ממבצע עופרת יצוקה שבו הושגה הרתעה מסוימת והפחתה משמעותית בהיקף הירי. המטרה השנייה של הפעלת הכוח של צה"ל היא צמצום הנזק שהאויב יכול לגרום לאזרחים ולתשתיות. הדבר יושג באמצעות פגיעה במקורות השיגור והמערכים התומכים – הן באמצעות הפעלת אש מדויקת והן באמצעות תמרון לתוך המרחב שממנו יורה האויב (לא כדי לשהות בו במשך שנים אלא כדי להשמיד את תשתיות האויב בו). במקביל יש לפעול להפחתת הנזק באמצעות שכלול יכולות ההגנה (הסבילה והפעילה) ושיקום החזית האזרחית. את שתי המטרות האלה יש להשיג תוך צמצום משך הלחימה ככל שניתן.

השגת המטרות של צה"ל מחייבת פעולה בסביבה אזרחית צפופת אוכלוסייה. וכאן אנו מגיעים לנקודה השלישית של המאמר – שיטת הפעולה שמטרתה למזער את מספר הנפגעים מקרב האזרחים הלא מעורבים. המורכבות רבה יותר מכיוון שקשה לעשות הבחנה בין אזרחים לא מעורבים לבין לוחמים, שכן לעתים הלוחמים מניחים את נשקם ומתחזים לאזרחים. ואולם, ברור כי הרוב המכריע של האוכלוסייה אינו מעורב בלחימה. בעקבות הניסיון במלחמת לבנון השנייה פיתח צה"ל גישה להתמודדות עם הבעיה. הגישה הזאת כוללת שלושה שלבים. בשלב הראשון יותקפו מטרות הנמצאות בלב האוכלוסייה ומהוות סכנה ברורה ומידית. זאת תוך הפעלת הכללים הברורים של הדין הבין-לאומי בנוגע למידתיות הפגיעה באזרחים. הנושא הזה צריך להיות ברור לציבור בארץ ובעולם. יהיו מטרות שיכולת הפגיעה שלהן, אם לא יותקפו, תהיה בעוצמה שתחייב תקיפה שלהן גם אם נמצאים בהן אזרחים, זאת ללא כל אזהרה מוקדמת בזמן אמת. בפרסום שהוזכר לעיל בעיתון **ווינינגטון פוסט** פורטו בין היתר העמדות הצבאיות שמוקמו בכפר אל-ח'יאם שבלבנון. ניתן להניח שחלק מן המטרות, כאלה שיש הצדקה לכך, יותקפו באמצעות חימוש מדויק גם אם נמצאים בהן אזרחים. סביר שבתקיפה כזאת ייפגעו אזרחים. בשלב השני יפעל צה"ל כדי להרחיק את האוכלוסייה הלא מעורבת מן המרחב לשם הגנתה. רק לאחר שימומש הפינוי בהיקף מספק, יעבור צה"ל לשלב השלישי הכולל תמרון לתוך השטח ותקיפות רחבות.

פינוי האוכלוסייה יפחית באופן משמעותי את מספר הנפגעים מקרב האזרחים הלא מעורבים. פינוי מהיר של האוכלוסייה הוא אתגר לא פשוט, והוא אינו מתרחש בחלל ריק. ניתן להניח שארגון כמו חזבאללה ינסה למנוע תהליכים כאלה מכיוון שהאוכלוסייה משמשת מרכיב חיוני בהגנת יכולות השיגור שלו. כדי לסייע לתהליך יש לנקוט כמה צעדים מקדימים. על הגורמים הרשמיים של המדינה להודיע כי הם מתייחסים לכפרים ולבתים שבהם ממוקמים מתקנים צבאיים כאל עמדות צבאיות לכל דבר ועניין וכי העמדות האלה יותקפו ויושמדו. במקביל לכך יש לפעול מול הקהילה הבין-לאומית. יש להוקיע את דפוס הפעולה של שימוש באזרחים כבמגן אנושי. הנושא הזה ידוע לכול ואינו חדש. הקהילה הבין-לאומית ומוסדותיה חייבים לנקוט עמדה ברורה בעניין. יש לתבוע ממשלת לבנון או ממשלת חמאס בעזה אחריות בעניין הזה ולהסביר להם את מחירו. כמו כן, על הגורמים הריבוניים בלבנון ובעזה לסייע בהכנת האוכלוסייה לתהליך הפינוי. עליהם לוודא שהפינוי הזה מבוצע בצורה המאפשרת הגנה אפקטיבית של האוכלוסייה. יש לאפשר לגורמים בין-לאומיים במרחב, כמו הצלב האדום, לתכנן מראש את הסיוע לתהליך הפינוי ולעזור לאוכלוסייה להתפנות לשם הגנתה. זאת ועוד, על צה"ל לספק מראש לאוכלוסיית הכפרים האלה מידע אמין, למשל, באמצעות אתר אינטרנט בערבית, שבו יוכלו האזרחים לקבל פרטים על הפינוי, על צירי התנועה הבטוחים

וכן אתר הדרכה לוגיסטית. כך יוכלו להתפנות וגם לנהל בצורה סבירה את חייהם באותה תקופה. כל הדברים האלה חייבים להיות מתוכננים ומאורגנים מראש. מימוש התהליכים שתוארו יסייע גם בהפחתת הפגיעה באזרחים וגם בהשגת לגיטימציה – הן פנימית והן בין-לאומית – לפעולה של צה"ל אם הדבר יידרש.